

De macht als stille veronderstelling

Een pleidooi voor een heroriëntatie op het democratievraagstuk

door Christiaan de Vries

D66 heeft zich gedurende lange tijd eenzijdig geconcentreerd op het functioneren van het parlementair-politieke systeem. Het is een belangrijk onderwerp, maar toch slechts één zijde van de democratische medaille. Wanneer we ons hiertoe blijven beperken, dan zullen óók de kwestie van vertegenwoordiging en de daarmee samenhangende vragen, zoals wie en hoe we kiezen, tot en met het vraagstuk van partijdemocratie, onderwerpen zonder context dreigen te worden.

Om ons opnieuw te kunnen oriënteren op de problematiek waarin de democratie verzeild raakt, zullen we ons blikveld moeten verruimen. We komen er niet als we onder democratie alleen haar parlementaire manifestatie verstaan. De context waarin de democratie is gegrondvest, is de maatschappij. In het groot: in relatie tot haar vormen van institutionele ordening. En in het klein: de verhoudingen van de individuen tot hun (institutionele) omgeving. Deze laatste toevoeging is daarom van belang omdat juist in de materiële institutionele verhoudingen waaronder wordt geleefd voorname verschuivingen optreden. En dat terwijl de democratische voorwaarden niet of nauwelijks méé-veranderen en dat geldt in het bijzonder de mogelijkheden om deze veranderingen langs het publieke debat tot uitdrukking te brengen.

Vraagstuk van de macht

Arthur Docters van Leeuwen wees eerder in *Idee* (1) op wat hij 'autocratische tendensen' noemt, dat wil zeggen a-democratische vormen van eigen-macht uitgeoefend door een 'inner circle', die zich nu vooral op mondiale schaal ontwikkelt. Ik sluit mij graag aan bij een dergelijke signalering (2). Maar tegelijk wil ik hierbij aantekenen dat de opmerkingen van Docters van Leeuwen hierover, met het oog op een democratiekritiek, nog te sterk of te eenzijdig bestuurlijk en juridisch van karakter blijven.

Eén van de grote voordelen van zijn verhaal is dat hij het onderwerp van democratie weer confronteert met het vraagstuk van de

macht. Ik heb het altijd een nadeel gevonden van het heersende denken in de partij dat hierin het vraagstuk van de macht meestal onbenoemd bleef. De macht werkt dan als stille veronderstelling. Hooguit komt de politieke macht ter sprake in zijn beperkte betekenis van parlementaire machts- of krachtsverhouding. Een van de grote nadelen is dat dan niet meer gethematiseerd wordt hoe deze interne politieke macht zich nog verhoudt tot de maatschappelijke velden van machtsuitoefening, anders dan als een via het kiesstelsel afgeleide publieke manifestatie ervan.

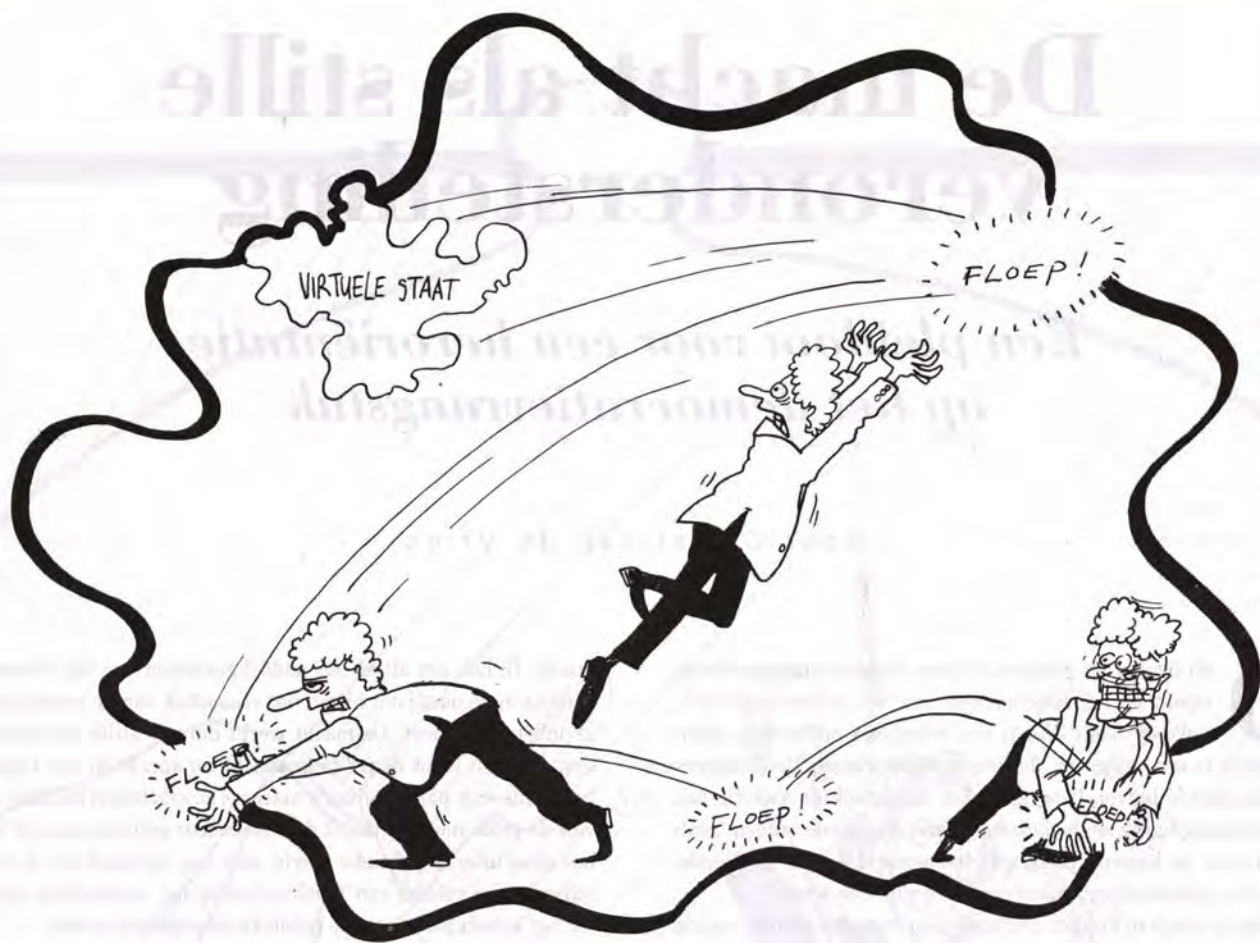
Docters van Leeuwen projecteert deze maatschappelijke macht nu in twee instanties. Enerzijds is er de markt en zijn mondiale netwerken, die het domein van de nationale staat zijn ontstegen en anderzijds is daar het individuele gebruik van het, eveneens mondiale, inter-netwerk. Beide vormen een probleem van ongebondenheid en dus van oncontroleerbaarheid van handelingen. Kortom, onder beide vormen heeft de macht het mondiale tableau gekozen en installeert zich daar ook.

Het risico van een zó wijdse invalshoek is dat een dergelijke analyse in vogelvlucht nergens meer landt. Dit is eigenlijk ook het probleem dat ik heb met het door Docters van Leeuwen aangehaalde boek 'Het einde van de democratie' van Jean Marie Guéhenno. En dat in weerwil van de rijkdom aan inzichten dat dit boek ons biedt, in wat door Jürgen Habermas alweer zo'n tien jaar geleden nog de grote onoverzichtelijkheid werd genoemd. In wijdse penseelstreken en met gevoel voor detail worden de mondiale bewegingen geschetst van reconstructie van de natiestaat, het einde van de politiek, het nieuwe 'keizerrijk' en van de onzichtbare ketenen. Zo worden echter op een beeldscherm zo groot als de wereld de ontwikkelingen geprojecteerd. Hetgeen de charme en tegelijkertijd de beperking ervan aangeeft. Het voordeel wordt geboden van het globale overzicht in een indrukwekkend perspectief. Het nadeel is echter gelegen in de indruk die zo wordt gewekt, namelijk dat de ontwikkelingen in wezen onbeïnvloedbaar zijn.

Christiaan de Vries is cultuur-filosoof en directeur van de Stichting Wetenschappelijk Bureau D66.

(1) zie: 'Wie juicht er nog voor de democratie?', Arthur Docters van Leeuwen, *Idee* nr. 4, SWB, Den Haag 1996

(2) Ik heb eerder soortgelijke beweringen gedaan in o.a. 'De waarde van de democratie', 1994, Christiaan de Vries en 'De open samenleving en haar vrienden', 1995, red. Christiaan de Vries en Kees Schuyt

Verbreiding democratiebegrip

Hiertegenover zou ik, tegen de achtergrond van een vergelijkbare diagnose, willen pleiten voor een andere benadering. Namelijk die van een democratische heroriëntatie, waarin het vraagstuk van feitelijk uitgeoefende macht kan worden betrokken, overal waar deze kan worden waargenomen. Hiertoe is evenwel een verbreding van het in de partij gehanteerde democratiebegrip noodzakelijk. Niet langer kan het 'slechts' gelden als een vraagstuk van interne politieke cultuur met al zijn staatsrechtelijke, bestuurskundige en politicologische betekenissen en verankeringen, van nu af aan moet het worden beschouwd als uitdrukking van de verhouding tussen politiek en cultuur. Daarmee ontstaat ook de mogelijkheid de verhoudingen van maatschappelijke actoren en individuen tot het publieke belang opnieuw te problematiseren en te formuleren. En ligt in dit laatste niet uiteindelijk nog stééds het belang van de politieke partij en met name van D66? Althans, indien we het belang van de partij, als politieke vereniging, ruimer willen bezien dan alleen onder zijn institutionele rol als vertegenwoordiging in het parlement of in de raad.

Ontwikkelingen in de maatschappelijke context

Wat betekent een door mij bepleite verruiming van het democratieconcept voor de partij? Allereerst dat we oog zouden moeten krijgen voor de ontwikkelingen in de maatschappelijke context waarin de democratie is gegrondvest. Ik zou, om hier tenminste iets van aan te geven, willen wijzen op twee ontwikkelingen. Ten eerste op het proces van individualisering. Als cultuur-poli-

tiek arrangement hebben wij het collectieve achter ons gelaten. Dat is wat wordt bedoeld met de teloorgang van de grote ideologieën. Via processen van individualisering komen we terecht in een relationele wereld. Hierin vormen niet meer 'de' ideologieën, maar de, van organisatorische praktijken afhankelijke, ethisch-functionele schema's de ijkpunten voor ons denken. Onze nieuwe wereld, de wereld van het nieuwe burgerschap, is er een van rollen en regels, die alleen nog gelegitimeerd lijken te worden door een combinatie van ethiek en gevoel voor functionaliteit.

Ten tweede zou ik willen duiden op wat ik een verregaande vorm van institutionalisering van maatschappelijke betrekkingen noem. Ik doel op de omvattende herschikking van maatschappelijke betrekkingen onder grote instituties, in wat we tegenwoordig 'stelsels' noemen. Ik denk hierbij aan de ruimtelijke ordening, de volksgezondheid, de sociale zekerheid, het onderwijs, veiligheid, enzovoort. Enorme velden van maatschappelijke zorg, die vroeger privaat en gespreid, later onder de staat en in de naaste toekomst onder nieuwe en wisselende combinaties van privaatrechtelijke en publiek-rechtelijke verantwoordelijkheid zullen vallen. Ons hele begrip van institutie en van instelling zal veranderen. Het zullen flexibele systemen zijn, waarin markt en bureaucratie worden vermengd tot nieuwe vormen van technocratie en autocratie. Het probleem is dat dit type van organisatie het onmogelijk maakt nog verantwoording af te leggen tegenover degenen 'op wie zij zich richten'. De normen die worden gehanteerd, zijn ook niet meer georiënteerd aan algemeen geaccepteerde waarden. Zij zullen zich vooral richten op een functionele ratio van effectiviteit en efficiency. Althans, als we niet oppassen. We zullen ons politieke denken moeten méé-ontwikkelen met deze

processen die gaande zijn op cultureel vlak (- individualisering -) en op organisatorisch vlak (- institutionalisering -).

De kritische vraag die wij ons moeten stellen, is hoe in dergelijke omvattende nieuwe maatschappelijke verbanden de verhoudingen van de individuen tot hun institutionele omgevingen in democratisch opzicht gedacht zullen moeten worden. Hoe valt hierin nog een gemeenschappelijk of publiek belang te ontdekken? En tenslotte hoe zullen deze instellingsvelden van maatschappelijke ordening zich verhouden tot een ex-centrisch politiek-democratisch systeem van gezamenlijke oordeels- en besluitvorming?

Appèl aan de functionaris

De vraag die ik wil stellen in de geest van het artikel van Docters van Leeuwen is: wat maakt deze nieuwe institutionele velden van maatschappelijke ordening autocratisch? In het kort gezegd: dit risico wordt geschapen door het feit dat hier de uitoefening van een als publiek ervaren gezag gelijk al plaatsvindt in een operationele omgeving die de mogelijkheid verschaft van feitelijke macht. De stelsels functioneren reeds en hebben al macht; ordeningsmacht. Deze laatste is een macht die in principe een ieder die er aan deelneemt verleidt en kan corrumperen.

Eén van de bestuurlijke implicaties hiervan is de noodzaak van heldere en politiek controleerbare opdrachten aan de organisaties. Maar een ander en noodzakelijk antwoord hierop lijkt me gelegen in de introductie van reële en 'democratische' mogelijkheden tot reflectie, oordeelsvorming en invloed voor degenen die werkzaam zijn, dan wel leven in de nieuwe institutionele netwerken en verbanden. Opdat een appèl kan worden gedaan op de burger 'in de functionaris' en weerstand kan worden geboden aan de verleiding en de functionele blikvernaauwing die er het gevolg van is. Dit laatste zal een even moeilijke als belangrijke opgave blijken. Want wat ik hier het institutionele noem, werkt in politiek opzicht als een scherm. Achter dit scherm wordt in de beoefening van deskundigheden gecombineerd met feitelijke macht. De motivatie voor deze combinatie wordt tegenwoordig gerechtvaardigd met begrippen als zelfsturing en zelfbeheer. Dit zijn echter begrippen die we, ondanks hun emancipatorische klank, moeten wantrouwen. Want waar hiermee de autonomie lijkt toe te nemen, neemt paradoxaal genoeg ook de afhankelijkheid toe, omdat door de complexiteit van de systemen de werkelijke mogelijkheden tot beïnvloeding alleen maar afnemen.

Vóór het scherm dreigt nu eenzelfde devaluatie zich te voltrekken. Daar raakt het politieke bestuur steeds verder vervlochten met het functioneren van de instituties. Maar zo dreigen burger en politicus ingevoegd te raken in een systeem van ordening dat wezenlijk technocratisch van aard is. Of, en dat is evenzéér mogelijk, zij raken er door uitgesloten. Als dat zo is, hoe vallen dan de voor D66 zo belangrijke criteria van zelfstandigheid, van invloed en van zelfbeschikking nog te denken?

Bestaansgrond

We zien de slinger des tijds nu één kant opgaan. Overal, ja zelfs in onze partij wordt tegenwoordig met *dédain* gesproken over de vorming van reële democratische ruimte voor correctie op de eenzijdige uitoefening van macht. Democraten, zo lijkt me, kunnen zich dat niet permitteren: het is de bestaansgrond van onze partij. ♦

Fondslijst Stichting Wetenschappelijk Bureau D66

♦ Uitgaven nieuwe stijl

SWB-boeken

Technologie in politiek perspectief, 1996, f 25,-

Cahier nieuwe stijl

De stad als culturele werkplaats, kunstenpublicatie, 1996, f 22,50

♦ Uitgaven oude stijl

Brochures

De veranderende rol van de politieke partijen, 1991, f 15,-

Duurzame ontwikkeling, 1992, f 19,50

Referenda en Politiek, 1993, f 19,50

De ruimte waarin wij leven, Jan Glastra van Loon, 1994, f 19,50

Bestuurlijke Dilemma's, 1994, f 19,50

Cahiers

Relatie en Huwelijk, 1991, f 8,-

Denken over democratie, van forum naar partnerschap, 1993, f 10,-

In Goede Banen, een analyse van het verschijnsel migratie, 1993, f 10,-

Ingrijpen in menselijk leven, 1994, f 12,50

Denkend over een nieuw stelsel van gezondheidszorg, 1994, f 10,-

De waarde van de democratie, 1994, f 2,50

Nieuwe prioriteiten in het buitenlandse beleid, 1995, f 12,50

Op weg naar een pluriforme gezondheidszorg, 1995, f 10,00

De mythe van de ruimte, Een politiek-culturele benadering van de ruimte, 1996, f 10,-

Nota's

Op zoek naar publiek, medianota, 1993, f 5,-

Inzet voor vrede, 1994, f 12,50

De PBO, Bestuurlijke vernieuwing in de agrarische sector, 1995, f 5,00

De waarde van de democratie, 1994, f 2,50

In de basis voorzien, 1996, f 12,50

Inburgering en integratie in Nederland, 1996, f 7,50

Speciale uitgave

De open samenleving en haar vrienden, 13 auteurs over politiek en bestuur, red. Kees Schuyt en Christiaan de Vries, Boom, Amsterdam 1995, f 29,50

Het tijdschrift Idee

Een jaarabonnement op Idee (6 nummers, verschijnt tweemaandelijks) kost f 74,-. Studenten betalen slechts f 34,-. Een los nummer kost f 17,-.

♦ Inlichtingen en bestellingen:

Wetenschappelijk Bureau D66, Noordwal 10, 2513 EA Den Haag.

Tel. 070-356.60.66. Ma-do 09.00 - 17.00 uur.

E-mail: lsd66@d66.nl